

Zlom

Nevyhnutnosť zmeniť všetky stránky života spoločnosti, čiže potreba vytvoriť novú generálnu líniu, dlho dozrievala a vyvolali ju tak vnútorné, ako aj vonkajšie okolnosti. Vnútri krajiny, ako sme už povedali, štátna forma vlastníctva v podstate pohltila kolektívnu formu a stala sa jedinou na celom území ZSSR. Tým sa prakticky likvidoval základ konkurencie a súťaž sa stala formálnym aktom. Tak zmizol prirodzený, objektívny zdroj pokroku sociálneho systému.

Subjektívnym faktorom rozvoja všetkých štruktúr socialistickej spoločnosti sa stala KSSZ. Uzneseniami ÚV KSSZ, plén ÚV a zjazdov strany sa stimulovalo plnenie plánov v priemysle a poľnohospodárstve, v sfére kultúry a vzdelávania a podobne. Pritom sa plne využívali aj administratívne prostriedky.

Voluntarizmus v riadení zapríčinil deformácie v rozvoji rôznych odvetví národného hospodárstva. Maximálnu pozornosť strana venovala rozvoju ťažkého priemyslu, v dôsledku čoho zaostával v rozvoji ľahký a potravinársky priemysel, čo prirodzene ovplyvnilo životnú úroveň ľudu.

Direktívne metódy v poľnohospodárstve potláčali iniciatívu poľnohospodárskych pracovníkov, čo zasa nevyhnutne viedlo k poklesu produktivity práce, zvlášť v takom odvetví, ako je živočíšna výroba.

Priemyselné podniky nedisponovali voľnými finančnými zdrojmi, preto nemohli včas obnovovať techniku, zavádzať nové technológie, využívať najnovšie výdobytky vedy a techniky. Ba aj samotná veda v dôsledku nedostatočného dopytu po vedeckých rozpracovaniach, okrem zbrojného priemyslu, strácala stimuly rozvoja.

Tvrdá centralizácia riadenia spoločností, ktorá v začiatočnom štádiu socialistickej výstavby, v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny a následnej obnovy hospodárstva mala svoje prednosti, ku koncu 60. rokov sa už prakticky úplne vyčerpala. Problémy narastali rýchlejšie ako ich riešenie a čoraz zreteľnejšie sa prejavovali stag-načné javy: prudké spomalenie tempa ekonomického rastu zo 7-8 % ročne na začiatku 70. rokov na 1-2 % na začiatku 80. rokov; stagnácia centier riadenia; zníženie rastu životnej úrovne obyvateľstva; prehĺbenie

deformácií; vznik a narastanie negatívnych javov vo všetkých oblastiach.

Začiatkom 80. rokov sa zreteľne prejavili tieto protirečenia v spoločenskom rozvoji spoločnosti: medzi fakticky jedinou formou štátneho vlastníctva a na nej založeným centralizovaným systémom riadenia i rastúcou potrebou samosprávy veľkých priemyselných a poľnohospodárskych podnikov, vedeckých centier a vysokorozvinutých regiónov krajiny; medzi intenzívnym rozvojom rôznych podnikov skupiny I, predovšetkým obranného komplexu, a podnikmi skupiny II; medzi vysokým stupňom rozvoja priemyslu a zaostalosťou poľnohospodárstva; medzi skostnatenými výrobnými vzťahmi a obrovským výrobným potenciálom; medzi rastom objemu nomenklatúry vyrobenej produkcie a znížením spotreby obyvateľstva v dôsledku nízkeho sortimentu spotrebných tovarov v celkovom objeme produkcie; medzi tendenciou k unifikácii kultúry a snahou zachovať a rozvinúť národnú kultúru; medzi oficiálnou politikou ateizmu a reálnou nábožnosťou ľudu.

Nastal sociálno-psychologický zlom, ktorý sa výrazne prejavil v ľahostajnosti, indeferentnosti väčšiny obyvateľstva voči zmene politickej moci v krajine a voči odstráneniu KSSZ z riadenia.

Vojensko-strategická parita za hranicami krajiny medzi ZSSR a USA napomáhala obrat od „studenej vojny“ k uvoľneniu medzinárodného napätia. Avšak tento obrat, vynútený a obmedzený (dotýkal sa len úrovne strategických zbraní), vôbec neodstraňoval politické a ekonomické protirečenia so Západom. Určité protirečenia narastali aj v rámci spoločenstva socialistických krajín. V nich sa ako v zrkadle odrazila situácia, ktorá vznikla v ZSSR, čo bez váhania využil Západ.

Napokon nesmieme zabudnúť aj na tretiu skupinu protirečení -v samom západnom svete. Predovšetkým medzi vysokorozvinutými a slaborozvinutými krajinami, medzi vysokorozvinutými krajinami o odbytiská, energiu a materiálne zdroje. Dnes je opodstatnený záver, že rozpory medzi USA a ZSSR neboli natoľko založené na ideologických rozdieloch, ako skôr na súperení o politický a ekonomický vplyv vo svete.

Autor súhlasí s tými vedcami, ktorí skúmajú tieto procesy z hľadiska zmien odohrávajúcich sa nielen v našej krajine, ale aj v meradle civilizačných vzťahov. Základná tendencia týchto zmien, prejavujúca sa v jednotlivých regiónoch sveta a krajinách odlišne, s rozličným stupňom intenzity a napätia politických, so-ciálno-ekonomických, ideologických, duchovných a iných protirečení, je očividná.

Predovšetkým je to proces adaptácie sociálno-ekonomických systémov na potreby vedecko-technickej revolúcie, sprevádzaný snahou ustanoviť jednotnú štruktúru všetkých výrobných síl a na ich základe – nové sociálne štruktúry.

V priebehu celosvetovej tendencie premeny sociálno-ekonomického systému sa začala aj reformátorská činnosť M. S. Gorbačova. V krajine sa postupne stenčovali mohutné centralistické obruče, ktoré obmedzovali tvorivú slobodu osobnosti. Do popredia sa dostávala priorita človeka, jeho sociálne istoty a sloboda. Veľa sa hovorilo o zodpovednosti,

jedinečnosti, všestrannom a harmonickom rozvoji osobnosti.

Prestávali sa uprednostňovať spoločné záujmy pred súkromnými: dôraz sa začal klásť na záujmy súkromné. V dôsledku toho narastala aktivita ľudu. Dlho zdržiavaná iniciatíva nás vyhládala rozličné, v mnohom aj neštandardné formy sebarealizácie. Pred spoločnosťou v celej Šírke vyvstala naliehavá potreba uskutočniť celý rad premien. Napríklad zavedením technických inovácií kompenzovať zníženie pracovnej námahy a entuziazmu; vytvoriť ekonomické páky pre tvorivú prácu; pozdvihnúť poľnohospodárstvo; radikálne zlepšiť situáciu v oblasti služieb a lekárskej starostlivosti; reformovať sústavu vzdelávania, telesnej výchovy a športu; demokratizovať politický systém; pozdvihnúť kultúru a služby v oblasti kultúry na kvalitatívne novú úroveň.

Nemožno povedať, že vedenie krajiny nevidelo tieto aktuálne potreby. **Z roka na rok zrela na všetkých úrovniach myšlienka, že je potrebný mechanizmus, ktorý by dokázal dodať patričnú dynamiku sociálno-ekonomickému rozvoju krajiny. A napokon vznikol model prestavby, zameraný na ovládnutie sociálno-politických zmien najprv v rámci existujúceho štátno-politické-ho a spoločenského zriadenia, neskôr oveľa širšie - s prechodom za hranice formačných vzťahov so zohľadnením civilizačných procesov.**

Nazdávam sa, že jednoducho nemá význam presviedčať kohokoľvek o úspechu reforiem pri existencii celého radu podmienok: rozpracovaného programu a presného cieľa reforiem; energetickej, vysokointelektuálnej skupiny reformátorov; pevného a účinného systému riadenia politických javov; rozpracovaných, premyslených metód reformovania; mobilizácie masmédií na vysvetľovanie podstaty, cieľov a dôsledkov reforiem pre štát vcelku a jednotlivca osobitne za účelom zapojenia čím väčšieho počtu obyvateľstva do procesu reforiem; zachovania a rozvoja štruktúr, vzťahov, funkcií, metód, spôsobu života, na ktoré obyvateľstvo pristúpi.

Približne podľa takejto schémy reformátorských zásad sa rozvíjal proces reforiem v Číne. Ich úspech je nesporný.

Nič podobné Gorbačov a jeho skupina neurobili. Pracovné kolektívy, stranícke organizácie, hospodárski vedúci, široké vrstvy inteligencie boli izolované a nemohli sa aktívne podieľať na obnove spoločnosti. Právo určovať smery a interpretovať zmysel pre-stavbových procesov si privlastnil určitý úzky kruh vedúcich činiteľov, ktorí zjavne neboli všeobecne kompetentní, boli poznamenaní schematizmom, improvizovali a nevedeli rozvážne zorganizovať prácu. A vtedy sa ich oporou stali „ľudové fronty“, nacionál-egoísti, ako aj elitné skupiny „neformálnych“ združení. Namiesto práce sa začala prehliadka politickej nafúkanosti, demagógie a diletantizmu, ktorá zachvátila a paralyzovala celú krajinu.

Pod zámienkou boja s predošlým systémom rozvrátili jednotné celozväzové štruktúry spoločenského a štátneho riadenia a kontroly. Búrajúc prekonaný direktívno-administratívny systém nezbadali, že zároveň zničili základné mocenské štruktúrne prvky, potrebné v každom štáte. V dôsledku toho sa vážne poškodili hospodárske väzby a narušila sa pracovná, technologická, zmluvná a štátna

disciplína. Vírus špekulácie prenikol clo samotného organizmu národného hospodárstva.

Spoločnosť sa ocitla v stave hlbkej všeobecnej krízy. Jej štruktúrotvornými prvkami sa stali: zoštatnenie všetkých stránok spoločenského života; diktatúra straníckej špičky, svojvôľa a nezákonnosť; koristnícke drancovanie prírody; dogmatizmus a netolerancia voči názoru druhých; zvýšená konfrontácia v zahraničnej politike.

Tieto javy sprevádzali hrubé chyby a omyly, ktoré vznikali pri realizácii základných cieľov a úloh prestavby.

V ekonomike: Nastal rozklad národného hospodárstva a nastúpil všeobecný chaos; úsilie o zlikvidovanie rovnostárstva sa zame-nilo ignorovaním sociálnej spravodlivosti; zhoršila sa materiálna situácia širokých vrstiev obyvateľstva.

Vo vnútornej politike: Podceňovalo sa rastúce napätie v spoločnosti a politické rozpory antagonistickej povahy; nehládala sa príčina a niekedy sa naopak podnecovali separatistické nálady v zväzových republikách, narastal nacionalizmus a rusofóbia, stupňoval sa zápas nielen o samotnú moc, ale aj o jej charakter; ľudia strácali vieru v schopnosť vedenia Štátu urobiť relatívny poriadok; spoločnosť sa v skutočnosti sklzála k „studenej“ občianskej vojne.

V zahraničnej politike: Súčasne s príznakmi istého ozdravenia medzinárodnej situácie sa narušila vojensko-strategická parita medzi Východom a Západom, ktorá sa dosiahla vďaka nesmiernemu vypätiu síl niekoľkých generácií sovietskeho ľudu a poslúžila ako základ priaznivých globálnych premien. Prvý raz v priebehu niekoľkých desaťročí stratila krajina reálnych vojensko-politických spojencov.

Nesprávne sa vysvetľoval záujem vonkajších síl na tom, aby udalosti v našej krajine prebiehali tak, a nie inak. V každom prípade si prezieraví politici na Západe a Východe želali mať v ZSSR spoľahlivého, stabilného a mierumilovného partnera, a nie vyhladenú, sociálnymi a národnostnými rozpormi rozleptávanú krajinu, alebo ešte menej – množstvo trpasličích štátov, ktoré tvrdo súperia medzi sebou, naťahujú sa o hranice, a na dôvažok rinčia modernými zbraňami.

Lenže okrem takýchto politikov boli a sú nadnárodné spoločnosti, ktoré videli v Sovietskom zväze potenciálnu zásobáreň surovín, odkiaľ sa dá získať veľa úžitku pomocou našich dosť lacných pracovných rúk. Naďalej proti nám pôsobia dobre platené Špeciálne služby rôznych krajín. Určite majú pravdu tí, čo predpokladajú, že naše samorastlé mafiózne štruktúry majú spojenie s medzinárodnou kriminalitou, predovšetkým s profašistickými organizáciami a narkomafiou. Ale to je dokonca menej znepokojujúce ako to, že naši domáci i zahraniční podvodníci si nachádzajú ochrancov vo vládnych a štátnych štruktúrach krajiny.

Sumarizácia. Dôkladná modernizácia bola nevyhnutná. Spoločnosť prerástla úzke medze brežnevovského socializmu, ekonomika zasa primitívnu logiku byrokratického plánovania. Pre ZSSR sa stal tragédiou ten fakt, že stranícka nomenklatúra sa už dávno zriekla idey rýchleho,

ale starostlivého reformovania, reformovania bez búrania historickej tradície celoruskej civilizácie. Ona prijala ideológiu eurocentrizmu, tak ako predtým marxizmus, vo vulgárnej podobe: všetci musia zopakovať cestu Západu. A v jej rámci – sociálnu filozofiu neoliberalizmu, ktorý prežíval dočasnú vzostupnú fázu.

Práve táto filozofia sa stala základom reforiem, čo neznamenal plynulý prechod k sociálnodemokratickému modelu švédskeho alebo západonemeckého typu, ako navrhoval ideológ demokratov A. D. Sacharov, ale „veľký skok“ smerom k USA. Čiže revolúciu so všetkým utrpením a rozvratom. To odvieďlo našu krajinu od mnohosektorovej sociálne orientovanej ekonomiky, ku ktorej sme mohli prejsť od stavu v roku 1989. Revolúcia, tobôž s násilím, poskytuje dve alternatívy: paternalizmus, až po vojnový komunizmus, alebo vymieranie obyvateľstva. Nás navádzajú na tú druhú. Do polovice roku 1991 sa sformoval pomerne zaujímavý a svojrázny obraz politických síl. Formálne stará stranícka nomenklatúra stále držala v rukách najdôležitejšie páky riadenia. Kontrolovala mocenské štruktúry. Stranícko-Štátna vertikála, riadne opotrebovaná a rozladená po šiestich rokoch prestavby, aj keď už nebola tou spoľahlivou výkonnou konštrukciou, zostala skúseným a profesionálnym zborom vo veciach administratívne-hospodárskeho riadenia. Zákonodarný orgán – Najvyšší soviety ZSSR – v prípade nevyhnutnosti, aj keď nie tak ľahko ani bezbolestne ako v minulosti, mohol získať na prijatie stabilizačných rozhodnutí potrebnú väčšinu. Ústredná televízia a väčšina oblastných štúdií, značná časť ústrednej a miestnej tlače zostávala v rukách strany. So súhlasom vedenia štátu masmédiá mohli plniť svoje funkcie.

Stručne povedané, strana mala ak aj nie všetko, tak aspoň to najpotrebnejšie, aby mohla operatívne riadiť ekonomiku a spoločnosť vôbec. Chýbalo však to najdôležitejšie – ústredný organizmus mala úplne zbavený činnosti a smerodajnej politickej vôle. Pokus kompenzovať tento nedostatok obnovením Komunistickej strany RSFSR neposkytol očakávaný efekt. Nebolo dosť času. Ale aj činnosť KS RSFSR sa rozvíjala vo veľmi zložitých podmienkach. S požehnaním ÚV KSSZ sa proti nej sústredila paľba prakticky všetkých masmédií a začala sa diskreditácia jej riadiaceho centra. V dôsledku toho unavená a schátralá KSSZ, ktorú navyše vlastní vodcovia viedli na porážku, nenašla v sebe silu ani na to, aby prijala aspoň najnevyhnutnejšie opatrenia na svoju ochranu a seba-záchovu. A predsa, aj keď kontrola vládnych politických špičiek pokračovala „v zotrvačnosti“ a často formálne, ležala práve KSSZ ako neprekonateľná prekážka v ceste novým politickým silám, ktoré chceli obsadiť jej miesto na Olympe štátnej moci. Okrem toho tu stále existovalo „nebezpečenstvo“ (malé, ale predsa!), že zdravé vnútrostranícke reformovanie môže pozitívne ovplyvniť celú stranu a dať jej nový život.

V dôsledku toho sa „demokratická“ elita dostala pred neodkladný a ostrý problém: rozhodne a naraz „zvrhnúť“ svojich straníckych oponentov a zničiť mechanizmy politickej nadvlády KSSZ.

Táto pseudodemokratická elita, ktorá sa úchytkom sformovala v období prestavby z radov straníckych renegátov, úradníkov-konjunkturalistov, citlivých na nepatrné zmeny politickej klímy, „agentov vplyvu“, disidentov-ochrancov práva, časti odnárodnenej „tvorivej“ inteligencie a iných zvyškov, navonok predstavovala bezfarebný a pestrý jav. Nebyť

objektívnych príčin, o ktorých sme tu hovorili, a viacerých subjektívnych faktorov, rozhodujúcich v tejto konfrontácii, nemala by nijaké šance na víťazstvo.

Po prvé, bola to aktívna, takmer maniakálna túžba po moci, ktorá zjednotila nesúrodých mnohotvárných demokratov. Týkalo sa to len tých, ktorí konali vedome, nie však väčšiny lojálnych ľudí, ovplyvnených príťažlivosťou nápadných hesiel a populistick-kých výziev.

Po druhé, po desaťročiach chválospevov a ideologickej stagnácie sa zdala liberálne-demokratická ideológia príťažlivá, neskúsený pohľad naivnej verejnosti Ruska nerozpoznal za jej malebnou fasádou pokrytectvo hlučných orátorov. Práve táto ideológia zabezpečila demokratom bezvýhradnú podporu Západu so všetkými materiálnymi a organizačnými dôsledkami. A v jej vnútri sa nachádzalo to ničivé zrno, pre ktoré sa táto ideológia tak energicky a hlučne vnucovala verejnej mienke. Toto zrno vykličilo súčasne s rozpadom ZSSR, a prvú úrodu dalo pri októbrovej tragédii roku 1993 v Moskve.

Po tretie, a vari najdôležitejšie – demokrati mali vplyvných spojencov v druhom tábore. „Monolitná jednota“ KSSZ vskutku bola fikciou, **a značná časť bezzásadovej nomenklatúry, privábená sľubmi „žiť ako vo Švajčiarsku“, vytvorila v zázemí strany obrovskú „piatu kolónu“, pripravenú každú chvíľu odovzdať stranu tomu, kto viac zaplatí. Je to paradox, ale tak to bolo: na čelo tejto armády zradcov a prebehlíkov si stal sám generálny tajomník ÚV KSSZ so svojim najbližším okolím.**

Na politickej aréne sa nachádzala ešte jedna sila, regionálna. Túto predstavovali politické elity zväzových republík. Nanešťastie sa u väčšiny z nich zárodoky štátnej múdrosti obmedzovali na úsilie získať čo najväčšiu moc a rôzne statky, zhrabnúť čo najviac práv a úľav. V honbe za týmito vytúženými cieľmi boli vždy pripravení podporiť toho, kto im viac sľúbi.

Je pochopiteľné, že pri takejto konštelácii síl bola stranícka elita odsúdená. Išlo len o to, akou cestou sa uskutoční zmena moci – evolučnou alebo revolučnou? Prvá zachovávala možnosť existencie jednotného štátu a zdravého reformovania spoločnosti, druhá predpokladala rozpad krajiny, prudké oslabenie Ruska a ako dôsledok – mohutný geopolitický posun v prospech Západu.

Z ruského originálu “Rossija i sovremennyyj mir”, vydaného v roce 1995 nakladatelstvom Obozrevatel’ v Moskve, preložil Ing. Josef Čorný, CSc. Publikace vyšla v roce 1996 pod názvom „Rusko a súčasný svet“ v nakladatelství NVK International, Bratislava, ISBN 80-85727-45-5.

Příště: „Riadená katastrofa“